

En anmelders selvfabrikerede gåder

REPLIK TIL SIMON LARSSON

AF

BERNARD ERIC JENSEN

Når en faghistoriker sætter sig for at problematisere centrale og styrende antagelser inden for sit fag, er det ikke overraskende, at det ægger til modsigelse og kritik. Gennem en sådan debat søger fagfolk at få klarlagt frugtbar- og bæredygtigheden af de konkurrerende positioner. Det fordrer dog en ærlig bestræbelse på at forstå de andres tilgang og tænkemåde. Da striden samtidig drejer sig om en særdeles identitetsfølsom problematik, kan det til tider udløse modvilje og vrede, hvilket igen kan medføre, at den klagende faglige debat ikke kun vanskeliggøres, de stridende positioner kan endog gå hen og blive fremstillet på en karikeret måde.

Simon Larssons debatanmeldelse af min bog *Historiebevidsthed/fortidsbrug – teori og empiri* (2017) viser, at han ikke alene har følt sig yderst provokeret af den, han finder endvidere min fremstilling uklar og gådefuld.¹ Han har ret til at læse og vurdere min bog ud fra sine forudsætninger og interesser. Som forfatter har jeg dog også ret til at gøre opmærksom på, at hans anmeldelse er baseret på en decideret – og til tider tendentiøs – fejllæsning af min bog. Derfor denne replik.

En manglende brugsværdi

Simon Larsson opregner tre centrale punkter, hvor han finder min fremstilling uklar og gådefuld. Om den første gåde hedder det:

Men det var länge sedan blivande lärare fick praktiska råd av historiedidaktiker. Nu för tiden är historiedidaktiska publikationer tyngre av akademisk jargong än historievetskapliga publikationer i allmänhet.²

Simon Larssons generelle udsagn om, at historiedidaktik i dag skulle være uden en praktisk brugsværdi, fremsættes uden antydning af belæg. Jeg blev overrasket over at læse et sådant kategorisk udsagn, da jeg er vidende om, at han er bekendt med mit indledende kapitel „Hi-

¹ S. Larsson: „Historiedidaktikens gåter“, *Historisk Tidsskrift* 118 (2018), s. 226-234.

² Smst., s. 226.

storisk identitet, bevidsthed og viden“ i den nye udgave af gymnasielærernes *Historiedidaktik* (2017). Her er omdrejningspunktet: „Udformningen af gymnasiefaget er præget af historiebevidsthedsteori“,³ og det omfatter tillige en ret detaljeret redegørelse for, hvori denne prægning består.

At Simon Larsson kan erklære: „det var länge sedan blivande lärare fick praktiska råd av historiedidaktiker“, finder jeg derfor vanskeligt at forstå. For tidsskriftets læsere er det følgelig relevant at få oplyst, hvad en gymnasielærer fik ud af at læse min bog, og det vil samtidig interessere Simon Larsson, da han fremhæver følgende: „de röster jag framför allt saknar är de praktisk arbetande lärarnas“. ⁴ Under overskriften 'I historiedidaktikkens maskinrum' skrev Knud Holch Andersen bl.a.:

Historiebevidsthed/fortidsbrug er en imponerende præstation. Et lærd værk – i ordets bedste forstand – baseret på omfattende studier i europæisk og amerikansk forskning fra filosofi og historieteori til udviklingspsykologi og neurologi. Alt sammen underbygget af præcise henvisninger og fyldige citater. [...] Det er på det historiedidaktiske plan Historiebevidsthed/fortidsbrug vinder afgørende nyt land. [...] Når det gælder formidling af den historiske viden er der særdeles meget at hente i Bernard Eric Jensens tænkning. Her kommer begreberne livshistorie og livsverden i høj grad til deres ret. Her er der brug for at tænke ud fra historiens subjektive nærvær, når en historieformidling skal tilrettelægges – uanset hvilket niveau, den skal foregå på.⁵

Læghistorie og faghistorie

Simon Larsson hævder ikke kun, at nutidig historiedidaktik mangler praktisk værdi, han finder tillige, at en af bogens centrale distinktioner er helt igennem problematisk. Om det skriver han:

Den största gåtan är [...] varför distinktionen mellan fack- och lekmän är så viktig för Jensen. Det är till at börja med något motsägelsefullt i hur godtycklig och grundlös Jensen framställer distinktionen [...]. Det är som om Jensen tror på den gamla stere-

³ B.E. Jensen: „Historisk identitet, bevidsthed og viden“, i A. Ahle & C. Vollmond (red.): *Historiedidaktik*, København 2017, s. 18.

⁴ S. Larsson, s. 234.

⁵ K.H. Andersen: „I historiedidaktikkens maskinrum“, *Noter*, 217 (2018), s. 79-80.

otypa föreställningen om att historieämnet bara handlar om årtal, kungar och krig, torra döda fakta.⁶

Igen finder jeg det uforståeligt, at Simon Larsson efter læsningen af min bog kan nå frem til, at min distinktion mellem henholdsvis læg- og fagfolk og læg- og faghistorie skulle være arbitrær og grundløs. Lad mig derfor kort forklare, hvorfor disse distinktioner er lagt til grund for fremstillingen.

Der findes inden for historiefaget en lang tradition for at skrive såkaldte hvad-er-historie-bøger, og det spørgsmål bliver som regel besvaret ved at gøre rede for, hvordan faghistorikere beskæftiger sig med det fortidige. Den stiltiende antagelse er, at det er hos faghistorikerne, at definitionen på begrebet 'historie' skal findes. Når det drejer sig om uddannelsen af kommende historielærere – til folkeskolen såvel som gymnasiet – har følgevirkningen af denne antagelse været, at de gennem årtier er blevet undervist i, hvordan fagfolk tænker om historie, men stort set aldrig har fået en undervisning om lægfolks historieforståelse og fortidsbrug.

I løbet af de sidste tre-fire årtier er der imidlertid lavet empiriske undersøgelser af sidstnævnte sagforhold. De inddrages i bogen og har påvist, at der ofte er en markant kløft mellem læg- og fagfolks historieinteresse og måde at forholde sig til det fortidige på. Roy Rosenzweig og David Thelens *The Presence of the Past. Popular Uses of History in American Life* (1998) er en sådan videnssociologisk undersøgelse, og en af Thelens konklusioner vedr. det professionaliserede historiefag lyder:

From our interviews, I have concluded that the greatest danger from professionalization – a danger that is greater because it is often invisible – is that its self-enclosing thrust has made it harder for us professionals to recognize which of our practices resemble 'common', 'local' or 'everyday' knowledge and perspective and which have evolved into jargon that makes sense only to other professionals.

Og Thelen følger det op med en anbefaling:

If we wish to construct serious dialogues about the past with non-professionals – who are, after all, our fellow citizens and human beings – we may need to go back and revalue our first languages,

⁶ S. Larsson, s. 226-227.

the ones we were taught to leave behind when we entered the professional world.⁷

Det er som led i et forsøg på at tackle den udfordring, at jeg gør brug af distinktionen mellem læg- og faghistorie. Førstnævnte defineres i bogens indledning som „det fortidige som et praktisk hverdagsanliggende“ og sidstnævnte som „det fortidige som en faglig-videnskabelig opgave“, og der argumenteres for følgende tese:

Fælles for begreberne [’historiebevidsthed’ og ’fortidsbrug’] er, at de fæstner opmærksomheden ved, at menneskers forhold til det fortidige udgør et praktisk hverdagsanliggende, førend det bliver en faglig opgave.⁸

Min seneste bog er dermed et forsøg på at udbygge og yderligere underbygge den tese, der først blev fremlagt i *Historie – livsverden og fag* (2003). Den er: „Vi mennesker er almindeligvis samtidsengagerede og fremadrettede fortidsbrugere“.⁹ Jeg hævder ikke – således som Simon Larsson påstår – at „lekmännens och vardagslivets historieuppfattningar är intressantare“.¹⁰ Jeg argumenterer derimod for, at menneskers forskellige former for læghistorie har en forrangsstilling i forhold til faghistorie. Der findes samfund, hvor der kun bruges former for læghistorie, men ingen samfund, hvor der kun findes en faghistorie.¹¹ „Et sigte med denne bog har [derfor] været at gøre rede for et bredere og mere grundlæggende historiebegreb end det historiefaglige“.¹² Og det fremgår klart af bogen, hvorfor jeg er optaget af denne problematik. Det spidsformuleres på denne måde:

Der vil vedblivende være tale om et meget omfattende tids- og ressursespild, så længe undervisningsfaget historie ikke er mere på bølgelængde med lægfolks historieinteresser, end tilfældet ofte er

⁷ D. Thelen: „A Participatory Historical Culture“, i R. Rosenzweig & D. Thelen: *The Presence of the Past*, New York 1998, s. 191.

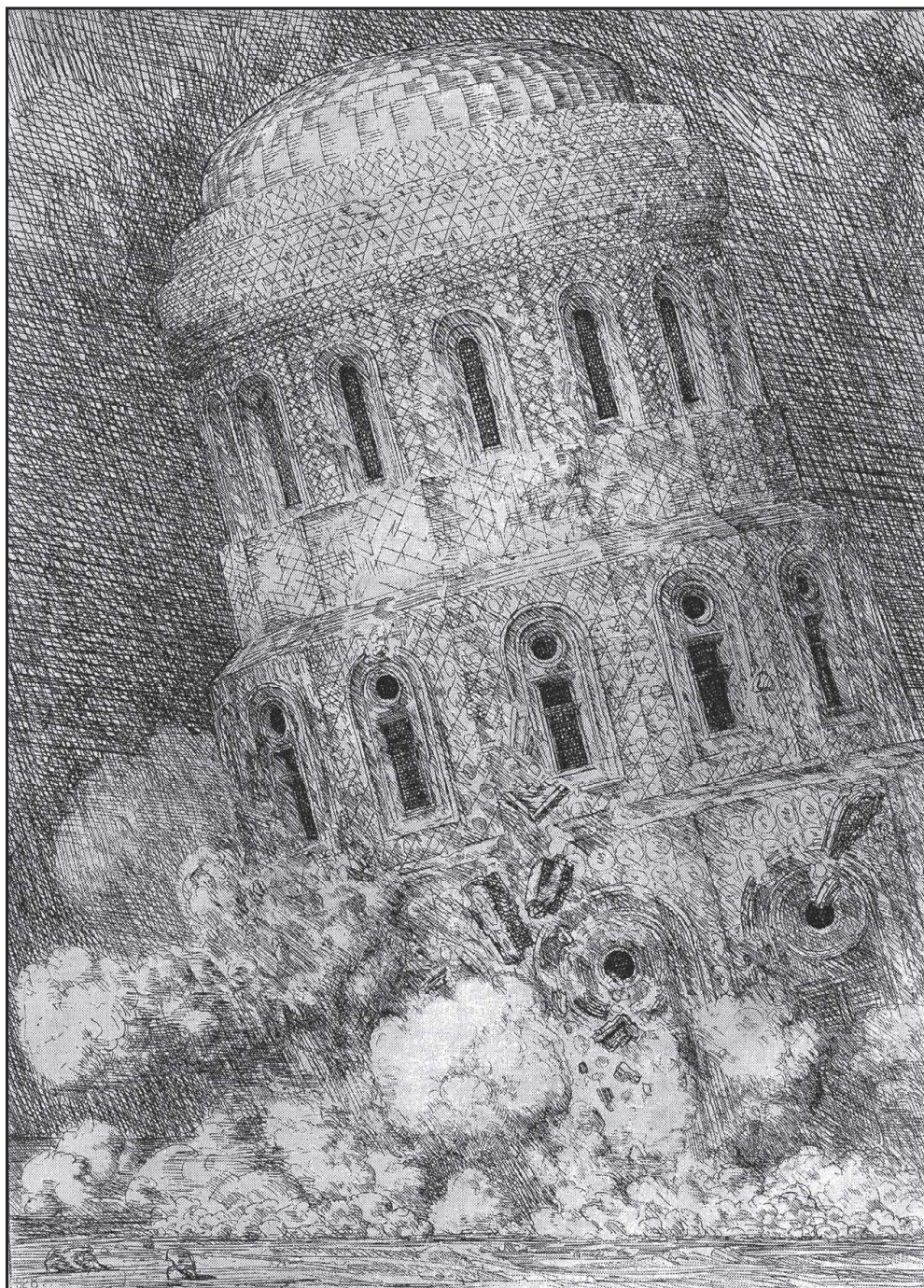
⁸ B.E. Jensen: *Historiebevidsthed/fortidsbrug*, Odense 2017, s. 14.

⁹ Smst., s. 287.

¹⁰ S. Larsson, anf. værk., s. 227.

¹¹ Jf. også B.E. Jensen: *Historie – fortidsbrug og erindringsspor*, Aarhus 2014.

¹² B.E. Jensen, *Historiebevidsthed/fortidsbrug*, s. 409.

*Kritikken eller replikken? Radering af Palle Nielsen, „Uden titel“, fra Mikael Wi-
vel (red.): Palle Nielsen in memoriam, Lyngby 2002. © Palle Nielsen / VISDA.*

i dag. At modvirke det vil kunne udgøre en væsentlig gevinst af et omprofileret historiefag.¹³

Simon Larssons anmeldelse formidler det indtryk, at afsættet for bogen er – som han formulerer det – „hatet mod historikerna“.¹⁴ Det er på ingen måde tilfældet. Den er tværtimod en redegørelse for, hvordan det etablerede historiefag kan omprofilere og dermed vil kunne fremstå mere relevant og givende for lægfolk.

Det kognitives fravær

Simon Larsson peger på endnu et for ham forundringsværdigt forhold i min bog. Det siges således: „Det finns också en tredje gåta: Varför utelämnar Jensen den kognitiva dimension när han diskuterar vad historia är?“¹⁵ Hvordan han har kunnet nå frem til en sådan konklusion, mystificerer til gengæld mig. Indsigt udgør et af nøglebegreberne i bogen, og det defineres på bogens første side på denne måde: „Indsigter er andet og mere end iagttagelser. Indsigter er erkendelsesproduktive og udgør de afgørende 'spring' i menneskers erkendelsesprocesser. Uden indsigter ville vi hverken have begreber eller teorier“.¹⁶ Og det følges sidenhen op med følgende:

Læreprocesser kan udvikles. Det sker fx, når vi går fra blot at gribe noget ($\Rightarrow$ håndtere materielle genstande) til at begribe noget ($\Rightarrow$ håndtere noget mentalt). Fra kinetisk læring, der mest involverer krop og sanser, til former for mental læring, der kræver indsigt i sagforhold. Det udgør en problemløsende læring.¹⁷

Det følges i kapitlet om menneskers livshistorie op med, hvordan der kan indgå en dyb splittelse mellem folks emotive og kognitive erindringsarbejde.¹⁸ I kapitlet om menneskers handleformåen findes der en gennemgang af vore forskellige vidensformer, hvor der bl.a. skelnes mellem 'skjult kundskab', 'opskriftviden', 'lægviden' og 'fagviden'.¹⁹ Og det indledende kapitel til *Historiedidaktik* (2017) drøfter, hvordan en historiebevidsthed kan kvalificeres. Her hedder det bl.a.:

¹³ Smst., s. 207.

¹⁴ S. Larsson, s. 231 & 232.

¹⁵ Smst., s. 226.

¹⁶ B.E. Jensen, *Historiebevidsthed/fortidsbrug*, s.13.

¹⁷ Smst., s. 100.

¹⁸ Smst., s. 120ff.

¹⁹ Smst., s. 168ff.

Alle former for naturbeherskelse fordrer, at mennesker oparbejder indsigt i og viden om naturforhold. Mennesker udnytter deres hidtidige erfaringer fra at leve og virke i en natursammenhæng til at videreudvikle fx deres jagtredskaber og -teknikker, deres udnyttelse af planter og dyr i et agerbrug og deres konstruktion af samfærdselsmidler til at fremme handel osv. Tilsvarende må de oparbejde indsigt i og viden om kulturforhold for at kunne fungere i samarbejde og konflikt med andre mennesker.²⁰

At Simon Larsson kan hævde, at jeg ikke beskæftiger mig med menneskelivets kognitive dimension, finder jeg igen helt uforståeligt.

Historiebevidsthed

Når jeg indledningsvis nævnte, at Simon Larssons anmeldelse til tider er baseret på en tendentiøs fejllæsning af min bog, skyldes det især hans behandling af begrebet 'historiebevidsthed'. Han har selvfølgelig ret til at stille sig kritisk til dette begreb. Men han har ikke ret til at tilskrive mig en opfattelse af historiebevidsthed, jeg ikke har.

Lad mig opregne centrale formuleringer, Simon Larsson gør brug af: „en naturlig og grundläggande förmåga hos alla människor“, „begreppet [...] har status som *essentiell* (snarare än empirisk iakttagbar) mänsklig egenskap“, „en likvärdig, historieförbringande essens“ og „det 'tidsessentialistiska' synsätt som begreppet historiemedvetande utgår från“.²¹ Når termen 'essens' bruges, refererer det til „de egenskaber, som [en ting] nødvendigvis må have og således ikke kan miste uden at den dermed ophører med at være sig selv“.²² Med andre ord: Simon Larsson tilskriver mig den opfattelse, at en historiebevidsthed er en medfødt og dermed uomgængelig egenskab hos alle mennesker.

Det har jeg imidlertid aldrig hævdet. Tværtimod er det et gennemgående tema i bogen, at en historiebevidsthed ikke er noget medfødt, den er derimod en vidensbaseret færdighed, der fordrer gennemførelsen af langstrakte læreprocesser. Den forudsætter bl.a., at vi mennesker får oparbejdet en autobiografisk erindring. Om dens kendetegn skriver jeg bl.a. følgende:

Den mest komplekse form for erindring er den autobiografiske. Den tager længst tid at udvikle, og den er allermest præget af de(n) kultur(er), hvori folk lever og virker. Den er særegen for mennesker, om end der findes embryoniske former hos vores

²⁰ B.E. Jensen: „Historisk identitet, bevidsthed og viden“, s. 18.

²¹ S. Larsson, s. 226, 233 & 234.

²² K. Michelsen m.fl. (red.): *Filosofisk leksikon*, København 2008, s. 505.

nærmeste artsfælles, chimpanserne. Den indgår som en vigtig del af menneskers kulturelle selv og dermed af det historiefrembragte. Det er den form for erindring, der gør os til subjekter i livshistorisk forstand. Endelig udgør den arnestedet for opbygningen af en historiebevidsthed. Havde vi mennesker ikke den slags erindring, ville vi ikke kunne udvikle en historiebevidsthed, der gør os i stand til at kombinere og sammenvæve det fortidige, nutidige og fremtidige.²³

Simon Larsson har ret, når han nævner, at begrebet 'historiebevidsthed' først blev brugt af tyske filosoffer som Wilhelm Dilthey og Martin Heidegger, men det blev fra 1970'erne indoptaget og videreudviklet i tysk og nordisk historiedidaktik. Og han forbigår aldeles, at bogens fremstilling af det sagforhold i første række er baseret på forskningsresultater hentet fra nutidig empirisk erindringsforskning. Lad mig derfor runde denne replik af med at opregne et hovedpunkt i den foreliggende forskning.

The future-oriented function of memory is basic to all organisms that have memory. To be able to predict the unfolding of events is to gain control, by anticipating what actions of one's own are called for in the situation. Evolution does not provide memory for the purpose of simply thinking of the past but to solve problems in the present.²⁴

Mit forslag til den påkrævede omprofilering af historiefaget er følgelig, at faghistorikere fremover gør det sagforhold til en central del af deres samfundsteoretiske afsæt for deres historieforskning og historieskrivning.

²³ B.E. Jensen: *Historiebevidsthed/fortidsbrug*, s. 105.

²⁴ K. Nelson: „Narrative and Self, Myth and Memory: Emergence of the Cultural Self“, i R. Fivush & C.A. Haden (red.): *Autobiographical Memory and the Construction of a Narrative Self*, New York 2003, s.14.